

ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ З ПОЗИЦІЙ СУБ'ЄКТНОГО ПІДХОДУ В ПСИХОЛОГІЇ

Віктор МОСКАЛЕЦЬ

Copyright © 2012

Актуальність проблеми. Л.С. Виготський, а за ним С.Л. Рубінштейн, Б.Г. Ананьев, А.В. Петровський та інші науковці, поділяли діяльність на три види за критерієм провідної ролі у формуванні й функціонуванні особистості на певних етапах її онтогенезу: гра, навчання, праця. О.М. Леонт'єв убачав основні види діяльності у праці й спілкуванні. Водночас С.Л. Рубінштейн у концептах диференціації знань і ставлень у структурі свідомості, О.М. Леонт'єв – у визначеннях специфіки “об’єктивних значень” та “особистісних смислів”, В.М. Мясіщев у “психології ставлень” заклали теоретичний фундамент ще одного виду діяльності, чи не найбільш актуальної для людства в сучасних умовах [див. 8], яку можна назвати аксіологічною або ціннісно-орієнтаційною. І В.А. Роменця теоретико-методологічний пошук у вчинковому напрямі привів до аналогічного висновку: “...Головний осередок людської діяльності – вчинок – мусить бути розкритим у теорії, яка охоплювала б усі види діяльності: виробництво наукових, художніх ідей, естетичних і моральних цінностей і т. п.” [4, с. 402]. Актуальність завершення цих позицій у класифікації діяльності особистості (поділу її на основні види) зумовлюється інтенсивним розгортанням досліджень професійної діяльності і підготовки до неї, розвитку, самоорганізації, саморегуляції і самоактуалізації особистості та вимогами гуманістичної парадигми професійної підготовки психологів, соціальних працівників, педагогів, згідно з якою духовно-ціннісна матриця базової діяльності особистості є найбільш актуальною проблемою людства на сучасному етапі його розвитку.

Виклад основного матеріалу. “Найбільш яскравий спосіб вираження людської діяльності, – писав В.А. Роменець, – учинок з усім багатством його суспільно-особистісної суперечливості, – з одного боку, включає до свого

змісту особливості історичного рівня культури людини, з іншого – сам визначає цю культуру, будучи виявом суб’єкта історичної діяльності” [4, с. 383]. Ця позиція вказує на суб’єкт-об’єктну основу функціональної структури діяльності, найістотніша діалектично-психологічно-онтологічна властивість якої полягає в тому, що розпредмечування об’єкта є упредметненням суб’єкта. Отож будь-які психологічні дослідження феноменології діяльності, у тому числі й розробка її класифікацій, мають розбудовуватись на основі цієї властивості, адже саме вона є одним з вершинних проявів базової онтологічної категорії – **руху**. Тому почнемо з цієї категорії. Рух – спосіб існування навколишнього світу. Відрізняльна ознака (*differentia specifica*) його на біологічному рівні організації матерії – **активність**. Ключове визначення динаміки цієї активності – спосіб існування білкових тіл, істотним моментом якого є обмін речовин. Живі організми ведуть постійний активний пошук необхідного для підтримки їх існування, міжвидову та внутрішньовидову боротьбу за нього й уникають несприятливого, загрозливого, протидіють йому. Сукупно ці два головні вектори активності живого утворюють адаптацію до середовища. Отож психіка – регулятор адаптації, адаптація – її основна функція.

Діяльність – рух-поступ на рівні людини, спосіб існування особистості, усіх соціальних груп, людства, а не лише активна адаптація до світу, як це має місце на біологічному рівні, а й адаптування світу до своїх потреб. У такому онтологічному розумінні діяльність – складна система, яка охоплює все, що роблять люди на всіх рівнях свого буття у всьому величезному розмаїтті його проявів. Згідно з методологічними принципами онтологічно-синергетичних досліджень складних систем, щоб адекватно систематизувати їх підсистеми, потрібно насамперед аналітично вичленувати

ту спільну для них усіх, базисну, “каркасну” функціональну структуру, що об’єднує їх у системну цілісність, причому попри всі їх відмінності. Як зазначалось, такою структурою в діяльності є співвідношення “суб’єкт – об’єкт”. Нагадаємо, суб’єкт – той, хто діє. Те, на що спрямовані його дії – об’єкт. Суб’єктів поділяють на індивідуальні (особистість) та колективні (малі й великі соціальні групи, людство в цілому). Об’єктами діяльності людини є природні (біологічні), соціальні (суспільні) предмети та явища, духовні феномени, сам суб’єкт.

Згідно з усталеними положеннями теорії мотивації, істотна, тобто змістова, специфіка будь-яких проявів діяльності людини впливає з мотивів, стрижнем яких є ті цілі, котрі суб’єкт досягає за її допомогою. Тому в цій специфіці вбачаємо основний критерій поділу діяльності на види. Водночас дотримуємось концепції провідної діяльності (за Л.С. Виготським), згідно з якою на кожному з вікових етапів життя людини якийсь вид діяльності відіграє провідну роль у її формуванні й функціонуванні. Тому залишаємо також онтогенетичний критерій поділу діяльності на види, але не як основний, а як додатковий, на підґрунті якого утворюємо їх термінальну, а не ієрархічну, послідовність, оскільки кожен з видів діяння у діалектично знятому вигляді міститься в усіх інших як їх умова та засаднича складова, що найбільш виразно і переконливо репрезентує спілкування.

КОМУНІКАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ АБО СПІЛКУВАННЯ

Спілкування – засаднича умова і складова буття людини. З його допомогою досягається порозуміння задля продуктивної взаємодії в усіх видах і проявах людської діяльності. Зважаючи, мотивуючи свої вчинки, почасти кожен із нас розмовляє сам з собою, здійснює духовно-моральну, ціннісно зорієнтовану рефлексію. В усьому цьому діяльнісному розмаїтті спілкування – не провідний мотив, не самоціль, не мета, а засіб.

Але існує і власне комунікативна діяльність, так би мовити спілкування “у чистому вигляді”, провідним мотивом якого є воно саме. Психологічні й тілесні контакти з об’єктом такого “чистого” спілкування – це самодостатня мета для суб’єкта, коли він не переслідує жодної іншої мети (трудової, пізнавальної,

ціннісно-орієнтаційної, ігрової), окрім духовних, інтелектуальних, емоційних, фізичних контактів із його об’єктом, тобто домагається втіхи, яку такі контакти йому дають. Найпотужнішим та основоположним емоційним базисом такої мотивації є любов в усіх її формах та проявах [5, с. 76–77], у тому числі й любов до природи, до домашніх тварин. Наприклад, Л.М. Толстой неодноразово казав, що найбільше щастя для нього – бути з природою, розмовляти з нею. Ми проектуємо у природні ареали, в рослини, у тварин якийсь значущий для нас зміст, позицію і з цим змістом вступаємо в контакт, що створює ілюзію спілкування з ними, яке, однак, і становить самодостатній мотив-ціль. Але домашні тварини здебільшого мають свою власну позицію щодо спілкування з людьми. Найбільш виразний і переконливий приклад – безмежна відданість собаки господарю. Вочевидь, що для останньої “спілкування” – це самотутнє ущасливлення її специфічного повсякдення.

Отож, наявність спілкування, у якому провідним мотивом-метою є воно само – духовні, емоційні, тілесні контакти суб’єкта з об’єктом – достатньо вагома підстава для виділення його у окремий вид діяльності. Саме таке трактування спілкування, комунікації як виду діяльності відповідає твердженням В.А. Роменця про те, що безпосередня комунікація особистостей існує і здійснюється посередництвом комунікації: “... я знаходжу себе в цьому світі, так само, як в інших” [4, с. 392–393].

Незаперечною підставою поставити спілкування на перше місце в онтогенетично-розвивальному ланцюзі видів діяльності особистості є феномен госпіталізму, виявлений у 1945 році Р. Спітсом. Нагадаємо, що госпіталізм – це глибоке відставання у психічному та фізичному розвитку немовлят, які потерпають від дефіциту сповненого експресивними проявами любові й ніжності спілкування – “сюсюкання” матері або іншої люблячої дитинку особи. Ознаки й прояви цього феномену такі: запізніла, низька і збіднена рухова та мовленнєва активності; гальмування інтелектуального та емоційного розвитку, формування Я-концепції; низька соціальна адаптивність; послаблений імунітет і т. ін. Наслідки госпіталізму тривалі, а нерідко й незворотні. В дорослому віці вони виявляються в основному у вигляді соціальної дезадаптації, асоціальності, у відсутності інтересу особи до праці, гри, релігії, мистецтва тощо.

ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Гра – складний, розмаїтий, поліфункціональний, полісемантичний пласт культури, засадовий і потужний чинник розвитку особистості, а відтак культури, нації, цивілізації. Тому гра була об'єктом досліджень могутніх мислителів, відомих учених (Платона, Аристотеля, Л.С. Виготського, Ж. Піаже, М. Гайдегера, Й. Гейзінги, М.М. Бахтіна, Д.Б. Ельконіна, Р. Кайюа, К. Лоренца, Ж. Батаїї, Г. Бейтсона та ін.). Вони виявили істотні властивості *ігрової феноменології*, розробили фундаментальні *концепти теорії гри*. Але у цій теорії ще чимало “білих плям”, невизначеного, суперечливих положень і трактувань. Насамперед остаточно не виведено комплекс тих істотних властивостей ігрової діяльності, котрий утворює її як таку, себто її *differentia specifica* (відрізняльні властивості). Тому спробуємо уточнити зміст цих властивостей, окреслити психологічну сутність гри, її розвивальний потенціал, проінтерпретувати деякі проблемні феномени суто ігрового характеру [7, с. 1–8]. Іншими словами, охарактеризуємо гру як вид діяльності.

В основу дослідження мотивації ігрової діяльності покладемо класифікацію гри Роже Кайюа, який поділив її на чотири категорії – змагання, удача, імітація, запаморочення (*табл.*).

Критичний аналіз цієї класифікації [10] показує, що ні вироблення, ні споживання (використання) матеріальних чи інтелектуальних та духовних продуктів, предметів не є мотивами-цілями ігрової діяльності. Адже, справді, жодної виробничої чи навчально-виховної мети її суб'єкт не переслідує. Спілкування задля порозуміння, взаємодії чи задоволення також не є основною метою гри. Водночас застосування ігрових засобів у спілкуванні, трудовій, навчальній та інших діяльностях підпорядковане їх чітко упредметненим мотивам-цілям.

Дослідники гри, в тому числі й Р. Кайюа, принаймні не заперечують, що ядром, основою її мотивації є вдоволення, насолода, які суб'єкт одержує у її процесному розгортанні. Задля цього задоволення він грає. Саме в цьому сенсі гра є “оазою щастя в пустелі так званого серйозного життя” (Ейген Фінк).

І все ж виникають сумніви й запитання: З одного боку, як бути з азартними іграми, у вмотивованій участі в яких може не бути вдоволення від процесу, а тільки бажання виграти? Мотивами-цілями, так званих рольових, навчально-розвивальних, тренувальних, психотерапевтичних тощо, ігор також почасти є лишень результати, а не вдоволення від їх перебігу. З іншого боку, процес інших видів діяльності теж іноді приносить задоволення, реальну насолоду їх суб'єктам. Це і творчість в усіх її видах та проявах, й інтимно-дружні та любовно-еротичні аспекти спілкування, і захоплюючі пізнання та праця, що відповідають задаткам і здібностям особи. “Кураж пребываєт в деянии сродном”, – сказав про таку працю Г. Сковорода. Згадаємо у зв'язку з цим *концепцію самоактуалізації* особистості А. Маслоу, згідно з якою будь-яка вільна і відповідна задаткам та здібностям суб'єкта діяльність може і має бути творчою, а її процес і результати приносити йому радість, задоволення, насолоду. Є чимало свідчень як видатних, так і пересічних людей, що приємні, цікаві, захоплюючі миті їхнього життя пов'язані не лише з іграми, а й з іншими діяннями. Наприклад, Кеплер, Ампер, Дарвін, Гаусс, Пастер, Максвелл, Планк, Пуанкаре, Ейнштейн порівнювали задоволення, якого вони зазнавали у хвилини творчих злетів, наукових осянь і відкриттів, з насолодою, котру переживає дитина під час гри. І навпаки, суб'єкт гри може не одержувати жодного задоволення від участі в ній – нудьгувати, дратуватися, злитися, страждати у процесі її здійснення.

Таблиця

Класифікація мотивувань ігрової діяльності

Paidia	Agon (змагання)	Alea (удача)	Mimicry (імітація)	Ilinx (ефект запаморочення)
галас збудження сміх паперовий змії успіх кросворд ludus	• перегони • боротьба тощо • бокс • фехтування • футбол • шашки • шахи	• лічилки • «орел-решка» • закладання • рулетка • лотерея	• дитяча імітація • машкара • перевдягання • театр	• карусель • гойдалки • ярмаркові розваги • лижі • альпінізм

Такі факти й міркування дають підстави для припущень: або задоволення від процесу не є відрізняльною властивістю ігрової діяльності, притаманною всілякій і тільки грі, або *ігрове задоволення* має якусь специфіку, властиву лишень йому, або будь-яка діяльність, процес якої приносить її суб'єкту радість, набуває істотної ознаки гри, стає грою, а ігрова за формою діяльність, яка не тішить її носія, не є грою, а, залежно від змісту його мотивації, – працею, спілкуванням, навчанням. Серед таких неігрових мотивів участі в іграх слушно виділити:

– *прагнення заробити матеріально*: наприклад, спортсмена-професіонала чи учасника телевізійного шоу-конкурсу процес і результати змагань, у яких вони беруть участь, попри матеріальну винагороду, не приваблюють і не цікавлять, така гра за основним мотиваційним змістом є вимушеною працею, проте змагання (*agon*), як і ризиковані акти, розраховані “на удачу” (*alea*) – це гра, коли їх суб'єктів вабить не лише виграш, а й “адреналін”, тобто “букет” гострих емоційних переживань у їх процесному втіленні;

– *бажання викликати захоплення, захват*, вразити тими своїми перевагами, які демонструє успішна гра – інтелектом, спритністю, силою, відвагою тощо; якщо сам процес гри, за допомогою якої такі бажання реалізуються, не тішить і не приваблює суб'єкта, то психологічно вона також є вимушена праця;

– *устремління суб'єкта сподобатися*, догодити значущим для нього іншим, стимулювати в них позитивне ставлення до себе; скажімо, підлеглий заповзято бере участь у грі, яка його зовсім не вабить, але є улюбленим хобі його шефа; такі ігри за змістом мотивації становлять маніпулятивне спілкування;

– *потреба потішити, звеселити, розважити тих, кого любиш*; так, дорослі грають з дітьми в ігри, власне процес яких їх не захоплює; це – неформальне приязне спілкування, у якому гра – не мета, а засіб;

– *мета гри – навчати, розвивати, виховувати*; тут мовиться про дорослих, педагогів, тренерів, ведучих у рольових, тренувальних, навчально-розвивальних тощо іграх; така ігрова за формою діяльність є насамперед трудовою (професійною) для тих, хто проводить її, навчальною, розвивальною, ціннісно-орієнтаційною – для тих, хто грається;

– *прагнення суб'єкта скорегувати чи сформувати якісь власні особистісні властивості*,

освоїти чи вдосконалити ті чи інші знання, уміння, навички; учасники ігор, яких ігровий процес не захоплює настільки, щоб бути самоцінним, а приваблює й цікавить тільки результатом; відтак це – учіння, самовиховання, саморозвиток.

Отже, зміст емоційних переживань особи, котрі стимулюються процесом і результатами діяльності, яку називають ігровою, є варіативним у кожному окремому випадку в межах дихотомії – позитивно чи негативно забарвлені (приємні чи неприємні для нього), а саме: а) і процес, і результат спричиняють позитивно забарвлені емоційні переживання; б) процес зумовлює позитивно забарвлений підсумок, результат – негативно (головно через невдачі, поразку і т. ін.); в) процес є індіферентний або неприємний, натомість його результати приносять вдовolenня; г) і процес, і результат гри спричиняють негативно забарвлені емоційні переживання внаслідок дії різних факторів.

Зробити наступний крок у диференціації власне гри з цього розмаїття емоційного забарвлення ігрової за формою діяльності допомагає властивість ігрових феноменів, яку автор широко відомої монографії про гру Йоганн Гейзінга поставив на перше місце серед її істотних ознак: “Отже, передовсім всяка гра є добровільною діяльністю. Гра за наказом – це вже не гра, а в щонайкращому випадку, її силувана імітація. Вже завдяки самому цьому вільному характерові гра виходить за межі природного процесу. Вона – це щось таке, що долучається до нього й розсіюється по ньому як квітування, окраса, убір. Очевидно, свободу тут треба розуміти у ширшому значенні слова, коли застається незаторкнутою філософська проблема детермінізму. Можуть заперечити: мовляв, ця свобода ще не існує для дитинчат тварин і людських дітей, вони-бо не можуть не гратися, адже так велить їм інстинкт, і гра служить для розвитку їхніх тілесних здібностей, їхньої здатності здійснювати вибір. Але, вводячи термін “інстинкт”, ми ховаємося за невідому величину, а припускаючи наперед корисність гри, впадаємо в *petition principii* (лат. – висновок з недоведеного). Дитя й тварина граються, бо гра дає їм вітху, і саме в цьому й полягає їх свобода. Так чи так, а для дорослої, дієздатної людини гра – це функція, без якої вона цілком може обійтися. Гра є така собі зайвина. Потреба в ній буває нагальною лише настільки, наскільки особа потребує радості від гри. Гру можна відкласти чи в будь-який

момент урвати. Вона ніколи не диктується фізичною необхідністю чи моральним обов'язком. Вона не може бути завданням. Відбувається вона на дозвіллі, у вільний час. Аж коли гра стає загальновизнаною культурною функцією – ритуалом, церемонією, – лиш тоді вона пов'язується із поняттями обов'язку, повинності” [3, с. 14–15].

Мусимо звернути увагу на логічну суперечність у прикінцевих положеннях наведеної цитати. Якщо гра “ніколи не диктується моральним обов'язком”, то у який спосіб вона може пов'язуватись з поняттям обов'язку, повинності, стаючи ритуалом, церемонією? Ритуал, обряд, церемонія – це регламентована, урочиста, символічна форма спілкування людей, метою якого є відзначення значущих для них подій, цінностей, ідеалів. Ритуальні, обрядові дії являють собою піднесений вияв шанобливого ставлення до цих цінностей, покликаний зміцнити його. Саме такі цілі лежать у підґрунті їх мотивації, що визначає їхню діяльнісну специфіку. Отож ритуали, обряди, церемонії належать до сфери ціннісно-орієнтаційної діяльності. А карнавал – ігровий феномен, мегагра [1]. Але Й. Гейзінга не бачить істотної відмінності між карнавальними ігровими та обрядовими, ритуальними, церемонійними формами свят. Тому його твердження, що людська гра у своїх вищих виявах завжди належить до свят і ритуалів – до царини священного, а також спроби трактувати битву, всіляке змагання, полювання як гру, попри виявлені ним незаперечні етимологічні зв'язки, що існують між назвами цих феноменів у різних мовах, є безпідставними [3, с. 16, 51].

Пояснення Й. Гейзінгою емоційної привабливості процесу гри автентичною добровільністю вибору участі в ній доповнюють розуміння цієї привабливості, але не пояснюють її вичерпно. Адже й інші види діяльності можуть обиратися суб'єктом доброхітно, з власного автентичного бажання, зацікавлено. Отож, якщо будь-яка вільно обрана суб'єктом і радісна для нього діяльність стає грою, то або гра не має психологічної специфіки, або існує специфіка радісної свободи, властива тільки грі.

Зі свободою як першою основною ознакою гри, за Й. Гейзінгою, безпосередньо пов'язана й друга: гра не є “звичайне” чи “справжнє” життя. Це радше вихід із рамок “справжнього” життя у тимчасову сферу діяльності, де панують її власні закони. Кожна дитина чудово знає, що це “не по-справжньому”, що вона

“тільки прикидається” кимось. Однак це “тільки прикидаюся” нітрохи не заважає гравцеві віддаватися розвазі з надзвичайною серйозністю, до самозабуття, що переходить у захват [3, с. 348]. Л.С. Виготський визначив цю ознаку ігрової діяльності як “...своєрідне ставлення до дійсності, котре характеризується створенням вдаваних ситуацій чи перенесенням властивостей одних предметів на інші” [2, с. 348].

Істотною особливістю ігрового вдавання та перенесення властивостей предметів є правила, які забезпечують ігровий лад. “Всередині ігрового простору, – писав Й. Гейзінга, – панує особливий беззастережний лад. І тут ми відкриваємо ще одну, вельми позитивну рису гри: вона сама є лад, порядок. У недовершений світ, у життєве сум'яття вона приносить тимчасову обмежену довершеність. Вона вимагає абсолютного й непорушного ладу. Щонайменше відхилення від нього “псує гру”, позбавляє її власного характеру й знецінює” [3, с. 17]. І справді, так само, як імперативи і табу (вимоги й заборони) всіх форм нормативної регуляції (права, моралі, традицій та ін.), ігрові правила примушують і не дозволяють, вимагають волевого самопоходження й самообмеження. Обмеження свободи, примушування імперативами і табу, навіть якщо вони не сягають рівня насильства, здебільшого не сповнюють тих, кого вони стосуються, веселоцями й насолодою. Натомість ігрова свобода – це добровільне самообмеження власної свободи правилами гри, прийняття й дотримання їх із задоволенням, радістю, насолодою. Найбільш виразно цей феномен постає в іграх категорії агон – змагання.

Ключовим і здебільшого неусвідомлюваним мотивом ігрових змагань, випробувань, перевтілень є, на нашу думку, демонстрація суб'єктом оточенню і, що важливо, самому собі своїх інтелектуальних, моральних, фізичних, емоційних, волевих властивостей, здатностей, можливостей, переваг (кмітливості, винахідливості, спостережливості, вправності, спритності, витривалості, сили, швидкості і точності реакцій, сміливості, завзяття, наполегливості, артистичності й т. ін.), свого везіння, талану тощо. У процесі гри “грають” життєві сили, енергії людини, якими вона захоплюється, втішається, пишається, особливо тоді, коли її гра вражає майстерністю, досконалістю, красою, успішністю, викликає захват у публіки, у референтних для неї осіб і груп. Про цей соціально-психологічний ефект гри добре на-

писав Й. Гейзінга: “Що ж таке “виграш”? І що “виграється”? Виграти – означає взяти гору наприкінці гри. Але значення цієї доведеної переваги має тенденцію розростатися в ілюзію переваги переможця взагалі. Тим самим він виграє щось більше за гру як таку. Він виграє шану, здобуває честь, а ця честь, ця шана негайно йде на користь цілій групі, до якої належить переможець” [3, с. 61–62]. У зв’язку з цим кожен українець-патріот може згадати братів Кличків, Вірастюків, Андрія Шевченка та інших видатних спортсменів нашої нації.

Милування собою, своїм куражем у процесі гри є джерелом радості, насолоди від неї. Гравцями воно не усвідомлюється, принаймні достатньо виразно, як ключовий мотив їхньої ігрової активності. На користь такого трактування спонукальних факторів ігрової діяльності свідчить той факт, що у кожного усупільненого індивіда – свої улюблені ігри, які його звеселяють, тішать, забавляють саме тому, що відповідають його потенційним і розвиненим спроможностям, задаткам, здібностям. А ті ігри, для успішної участі в яких у суб’єкта немає належного потенціалу, а відтак кураж, милування собою у їх процесі унеможливується, його не приваблюють.

І знову постає “але...”. Але людина і в інших видах діяльності виявляє і випробовує свій потенціал, свої спроможності, можливості, задатки, здібності, що є демонстрацією її переваг собі й іншим і що здебільшого приносить їй велику насолоду, і вона автентично прагне цього й обирає це. А це означає, що із розглянутих істотних властивостей ігрової діяльності тільки їй притаманне створення удаваних ситуацій і перенесення властивостей одних предметів на інші. Автентично вільний характер спонукання і насолоду милування та втішання своїми можливостями знаходимо і в інших видах людського діяння, а регуляцію правилами – в усіх видах та сферах буття особи. Звідси – визначення:

Ігрова діяльність – це створення удаваних проблемних ситуацій і обов’язкових правил поведінки в них з метою вияву, випробування і демонстрації у процесі та результатах їх здолання психічних, фізичних, особистісних можливостей, спроможностей, здібностей, переваг суб’єкта, що приносить йому захоплення, захват, звеселення, радість, насолоду, а відтак він автентично вільно прагне брати в ній участь, що як мета і мотив суб’єктами гри здебільшого не усвідомлюються.

У будь-якому разі ігрова діяльність містить потужний розвивально-особистісний потенціал: 1. У процесі гри розвиваються ті властивості, здібності суб’єкта, яких вона вимагає і які в ній виявляються. 2. Зацікавленість суб’єкта своїми можливостями, задатками, здібностями, перевагами у процесі гри – це водночас зростання цікавості до тієї життєвої сфери, у якій він самоздійснюється в ореолі наснаги, “смаку”, любові до життя, що, скажімо, відзначали ще Аристотель, Августин Блаженний та ін.

Гра також пробуджує й розвиває естетичну чутливість – здатність сприймати красу й гармонію світу і тішитися ними. Прочитуємо ще раз Й. Гейзінгу: “Всередині ігрового простору панує особливий беззастережний лад. І тут ми відкриваємо ще одну, вельми позитивну рису гри: вона творить лад, вона сама є лад, порядок. У недовершений світ, у життєве сум’яття вона приносить тимчасову та обмежену довершеність. Вона вимагає абсолютного й непорушного ладу. Щонайменше відхилення від нього “псує гру”, позбавляє її власного характеру і знецінює. <...> Гра має схильність бути прекрасною. Що коли цей естетичний фактор тотожний з імпульсом творити впорядковану форму, який оживлює гру в усіх її виявах?” [3, с. 17].

Істотний розвивальний аспект дитячої гри показав Ж. Піаже у концепції “двох моралей”. Одна формується й функціонує під впливом імперативів і табу (вимог і заборон) дорослих (мити руки перед вживанням їжі, вчасно лягати спати тощо), друга розвивається в іграх, що вимагають самообмеження і самоподолання. Нагадаємо, що в основі моральної нормативної регуляції перебуває автентично вільне визначення суб’єктом добра і зла. Моральність – базова функціональна структура духовності особистості як здатності до автентично вільного самовизначення й саморегулювання, до протиставлення своєї позиції соціальним імперативам і табу, якщо вони принципово суперечать їй [5, с. 74–78]. Звідси очевидно, що добровільне прийняття й дотримання правил гри (ігрове самообмеження і самоподолання) належить до того феноменологічного поля, що й моральність та духовність особистості, а відтак є чинником їх формування. Гарно написав про це український дослідник К.Б. Сігов: “То звідки ж у буттєвому складі людини ця зернина найприроднішого аскетизму, такого далекого від будь-якого насильства над самим собою? Чому, скажімо,

дитині цікавіше прямувати бровкою, а не тротуаром? А ще веселіше – стрибати нею на одній нозі? Чи не є ця радість завузького шляху – запорукою моральності, якою дитяча гра наділяє всю подальшу “путь мужа”? Чи минає без сліду ця екстатичність ходи дитини, котра з кожним кроком ніби викроковує із самої себе? Гра – це точка переходу звичайного механічного ходіння в деяку подобизну танцю. Історик влучає у ціль, коли прозирає в дитячій плігуючій ході “генералів 1812 року” приховану пружину їхнього шляхетного волелюбства... “Чесна гра” багато в чому визначала лицарський епос пушкінських сучасників” [9, с. 45–46].

Отож, естетично-, морально- і духовно-розвивальний потенціал ігрової діяльності належить до семантичного поля вчинкового напрямку в психології, як його трактують В.А. Роменець, його учні та наступники.

ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Провідний мотив-ціль цього виду діяльності – вироблення, здобування, освоєння нових знань, пізнавальних умінь, навичок. У її процесі суб’єкт змінює (модифікує, трансформує, реконструює) не зовнішні щодо нього об’єкти, а себе – набуває знань, умінь, навичок, розвиває пізнавальну сферу своєї психіки, інтелект, що потім так чи інакше реалізується, об’єктивується в інших видах його діянь. Її об’єктом є предмети і явища природи, суспільства, культури, особистість, сам суб’єкт. Пізнавальна діяльність, як відомо, розгортається на двох рівнях – емпіричному і теоретичному. На першому вона є складовою, результатом і чинником взаємин в усіх сферах буття, в усіх видах діяльності – передусім у трудовій, що охоплює повсякденно-побутову, та ігровій. Її зміст – практичні знання, уміння, навички, життєвий досвід. Другий рівень перебуває в компетенції науки, яка на сьогоднішній день є найпотужнішою і найефективнішою сферою суспільного виробництва, “виробництвом наукових ідей”, – згідно з В.А. Роменцем. Наука продукує нові знання про навколишній для людини світ і про неї саму. У випадку самопізнання суб’єкт і об’єкт зливаються: об’єктом стає сам суб’єкт.

Кожне нове покоління привласнює досвід попередніх, акумульований у емпіричних і теоретичних знаннях, у ході соціально організованих та ритмічно взаємозалежних навчання, виховання, освіти і самореалізації як основних форм усупільнення та окультурення

людини. Сутнісно *процес навчання*, за концепцією А.В. Фурмана, полягає в пошуковій пізнавальній активності-діяльності із добування знань і досвіду та утвердження поведінкових актів і форм суб’єкта повсякденного життєздійснення (споживання наявних знань тут є продукуванням нових генерацій суб’єктів); *процес виховання* – у системі ставлень і відношень, суб’єкт-суб’єктних взаємин, котрі унормовують наукові і досвідні знання і спричиняють через різні види діяльності розвиток властивостей і рис особистості – відповідальності, самостійності, моральності тощо (привласнення соціальних норм тут є продукуванням нових зрілих особистостей); *освітній процес* – в актуалізації соціально-культурного досвіду нації і людства у контексті ціннісно-естетичного збагачення локалізованого довкілля і власного Я шляхом утвердження людини як індивідуальності через наступність учинків-подій (освоєння і внутрішнє прийняття цінностей тут є продукуванням самобутніх індивідуальностей); *процес самозреалізування* – у повному вияві універсального потенціалу особи через пріоритет суб’єктивного, духовного над об’єктивним, матеріальним у форматі самісного самотворення надперсональних психоформ одухотвореного буття людини (самоактуалізація найкращого потенціалу тут організується як самопродукування свідомих громадян як універсумів) [див. дет. 12, с. 82–116; 13].

АКСІОЛОГІЧНА АБО ЦІННІСНО-ОРІЄНТАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Названа діяльність – це також продукування суб’єкта життєповсякдення на основі пізнання, яке, порівняно із власне пізнавальною діяльністю, має істотну відрізняльну специфіку. Пізнавальна діяльність шукає, вивчає, визначає, передає юному поколінню знання об’єктивних істин, а аксіологічна – духовні цінності, екзистенційну значущість. На об’єктивні істини суб’єкт вимушений зважати незалежно від його ставлення до них, якщо він хоче бути успішним у тій сфері, якої ці істини безпосередньо стосуються. Цінності та відповідні їм оцінки і ставлення суб’єктивні в тому сенсі, що можуть бути чи не бути істинними і значущими для особи, незважаючи на те, відповідають вони науково засвідченим (емпіричним) та об’єктивним взірцям чи ні.

Прикладами тут є ідеологія будь-якого чи конкретного тоталітарного режиму, релігія взагалі або певні догмати тих чи інших конфесій тощо.

Ціннісні орієнтації – інтегративна базисна структура та визначальна *змістова матриця системи ставлень особистості* – істотної складової її свідомості. Нагадаємо, що у свідомості людини представлені не лише знання про навколишній світ і про себе в ньому, а й її ставлення до нього і до себе, причому ставлення численні та різноманітні. Але всі вони мають один “корінь” – емоційні переживання, модальність яких охоплюється дихотоміями “приємне – неприємне”, “насолада – мука”, “тішить – засмучує”, “вабить – відвертає” тощо. Образно кажучи, з емоційного “кореня” ростуть два “стовбури”, на яких розростаються численні “гілки”, “гілочки” і “листя” усього розмаїття ставлень. Ці “стовбури” – моральні та естетичні диспозиції особистості. Перші “розгалужуються” у рамках дихотомії “добро – зло”, другі – “прекрасне – потворне”, “гарне – некрасиве”. Але ключовим функціональним виявом усіх ставлень усе ж є *оцінювання* у межах дихотомії “позитивне – негативне”. Суб’єкт діяння тягнеться до того, що визначає для себе як позитивне, значуще, корисне і/або приємне, прагне долучитися до нього, заволодіти та опанувати ним, і закономірно відсторонюється від того, що оцінює як негативне, шкідливе, зайве і/або неприємне, намагається позбутись, уникнути його. При цьому переважна більшість людського загалу принаймні здогадується, що не все корисне є приємним, як і приємне – не завжди корисне.

Цінність не тотожна *значенню*. Пізнання відкриває співвідношення між об’єктами (предметами і явищами, їх поєднаннями, властивостями, структурами, функціями тощо), стрижневими серед яких є каузальні (причинно-наслідкові), встановлює у такий спосіб значення одних об’єктів для інших (наприклад, сонячних променів для всіх форм життя на Землі). Сутності значення відповідає поняття “утилітарна корисність”. У межах каузального значення для підтримки життя, утилітарної корисності чи шкідливості функціонує активність живих організмів як *праформа ціннісного ставлення* людини. Отож цінність постає тоді, коли йдеться про *відрефлексоване значення* об’єкта для суб’єкта, про відповідність чи невідповідність цього об’єкта його потребам, інтересам, бажанням, прагненням,

мотивам, почуттям, пристрастям, інтегративним визначальним чинником яких є *смысл життя*. Цінність стає духовною орієнтацією-ставленням особистості, коли та піднімається до рівня автентичної значущості для неї.

Отже, ставлення – особливий вид зв’язку суб’єкта та об’єкта. Людина не лише сприймає об’єкти й осмислює їх, а й любить чи ненавидить, милується чи обурюється, захоплюється чи здригається, насолоджується чи гидує, вбачає в них не лише утилітарну корисність-шкідливість, а й благо чи “напасть”, добро чи зло, красу чи потворність, велич чи ницість тощо.

Духовні цінності продукують, поширюють, утверджують філософія, релігія, теологія, мораль, етика, мистецтво, естетика, юриспруденція, ідеї яких інтегрують традиції, а також ідеологія та право головню у рамках аксіологічно-гносеологічного наукового напрямку. Підкреслимо, що на репродуктивному боці названої діяльності функціонують усі форми та способи *виховання*. А це означає, що кожне нове покоління привласнює духовно-ціннісні надбання попередніх, акумульовані в аксіологічних теоретичних та емпіричних знаннях, у процесі організованого та ситуаційного виховання, яке є різновидом ціннісно-орієнтаційної діяльності, що являє собою одночасне споживання наявних духовних вартостей і продукування нових генерацій суб’єктів учинення. “Із факторів, що визначають характер учинку, – писав В.А. Роменець, – ідеологія і науково-технічний прогрес висувуються на перші місця. Ідеологія визначає змістовий бік вчинку, його соціально-політичну спрямованість, науково-технічний прогрес задає форми та характер його звершення. Ці фактори найтіснішим чином пов’язані між собою. Науково-технічний прогрес входить у зміст вчинку, ідеологія впливає на форми його звершення. Ідеологія визначає вчинок тим, що дає базове настановлення на відносини між людьми” [4, с. 399].

ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ АБО ПРАЦЯ

Людина змушена адаптуватися, пристосовуватися, прилаштовуватися до тих природних та суспільних умов її буття, які вона не здатна перетворити, змінити; і водночас покликана адаптувати, змінювати світ відповідно до своїх потреб, бажань, мотивів. Таке адаптування головню відбувається у процесі трудової діяльності, сутність якої полягає в матеріальних або ідеальних перетвореннях, змінах об’єк-

тивної реальності – природних, суспільних, духовно-культурних об'єктів. Результатом цих змін є виготовлення відповідних продуктів. У такому розумінні і наукові дослідження, і вироблення духовних цінностей, і навчання, і виховання, і забезпечення нормальних умов для здійснення всіх видів діяння представників суспільства, яке здійснюють правоохоронці, військові, захисники від природних і техногенних лих та катастроф, лікарі та суб'єкти усіх інших професій, – усе це праця, трудова діяльність.

Віддавна працюю поділяють на творчу і репродуктивну, тобто розмежують знаходження, створення, винахід чогось нового та відтворення, продукування того, що вже існує. Але модерна гуманістична психологія трактує творчо-креативну складову праці, трудової діяльності сутнісно інакше. Так, А. Маслоу і К. Роджерс обстоювали думку, що будь-яка праця може і має бути творчою. Вони були переконані, що в кожній людині є *творчий потенціал*. І загалом спроможність жити творчо іманентна природі людини, притаманна всім землянам від народження. Однак переважна більшість індивідів втрачають її під впливом “окультурювання”, основним засобом якого є офіційна освіта. Мовляв, творчість не вимагає спеціальних талантів і здібностей, а тому щоб бути творчою особистістю, не треба писати книги, музику чи полотна живопису. Причому натхненні ідеями творення майже всі, проте реально долучаються до нього одиниці.

Творчість – універсальна функція людини, що спричиняє всі форми її самовираження, вершиною якого є *самоактуалізація* як потреба-прагнення стати такою, якою вона може бути на максимумі свого розвитку. Особистість, котра самоактуалізується, цілковито й плідно реалізує свої задатки, здібності, таланти. “Музики мають грати музику, художники повинні малювати, поети – складати вірші, якщо вони хочуть бути в мирі самі з собою. Люди мають бути тими, ким вони можуть бути. Вони повинні бути вірні своїй природі”. Отож самоактуалізація може і має досягатися не лише представниками так званих “творчих професій” – митцями, вченими, винахідниками, а й суб'єктами всіх видів праці. А. Маслоу з особливим задоволенням розповідає про таких особистостей у своїх творах. Так, одна з них, неосвічена й незаможна жінка, але бездоганна домогосподарка, чудова мати чотирьох дітей і дружина, прекрасно облаштувала житло своєї сім'ї – скромне, але дуже затишне, зручне,

комфортне, гарне, де кожен елемент інтер'єру відрізнявся бездоганим смаком, вигадкою, оригінальністю. Приятелі полюбили ходити до цієї сім'ї в гості ще й тому, що в ній панували привітність, доброзичливий гумор, невимушеність і щирість у спілкуванні, а приготовлена господинею їжа завжди була чудовою на смак, нерідко оригінальною, містила приємні сюрпризи. Під враженням тривалого спілкування з цією самоактуалізованою домогосподаркою, А. Маслоу подарував нам геніальне за змістом і блискуче за формою резюме: “В добре приготовленому супі більше творчості, ніж у посередній картині”. (Хочеться додати: і в “сіренькій” дисертації...)

Він із захопленням і великою симпатією розповів також про психіатра, який не написав жодної наукової статті, зовсім не займався роботою, котра називається науковою, але шукав і знаходив індивідуальний, завжди правильний підхід до кожного хворого, а відтак лікував не симптоми й синдроми хвороби, а персону пацієнта, що здебільшого приносило вражаючі позитивні результати. Ще один яскравий приклад А. Маслоу – принцеса з королівської родини Великої Британії, яка під час Першої світової війни самовіддано працювала у військовому госпіталі сестрою милосердя, причому без вихідних, з короткими перервами для сну та їжі, безперервно доглядаючи за пораненими (перев'язувала їх рани, як могла полегшувала їхні страждання, втішала і заспокоювала, була їм справжньою сестрою та матір'ю); при цьому вона не лише не втрачала життєву наснагу, енергію, душевні й фізичні сили, а навпаки, сповнювалась ними і духовною благодаттю, тому що із самовідданою любов'ю робила те, що могла робити найкраще у цей важкий для її Батьківщини час.

Очевидно, що особистості, котрі самоактуалізуються, люблять свою працю, адже справді насолоджуються своєю спроможністю, вправністю, майстерністю у процесі її здійснення, а відтак і результатами, які за таких умов зазвичай хороші, вагомі. Отож вони “самі себе грузять” – з цілковитою самовіддачею мобілізують свої ресурси для якісної роботи, швидше живуть, щоб працювати, а не працюють, щоб жити; робота суб'єктивно переживається ними як їхня визначальна характеристика. А. Маслоу порівняв захоплення таких осіб роботою з романтичним зв'язком закоханих: “праця і людина, здається, призначені одне для одного, належать і підходять одне одному як замок і

ключ”. Прочитуємо ще раз Григорія Сковороду: “Кураж пребывает в деянии сродном”, – і зауважимо, що він написав це за два століття до концепції самоактуалізації особистості А. Маслоу і К. Роджерса.

Персони, які йдуть шляхом самоактуалізації, психічно здорові, чисті душею як діти, задоволені собою і світом, адекватно оцінюють себе, впевнені у собі, не скуті, не стривожені, їх внутрішній світ безконфліктний, збалансований, гармонійний, їм не притаманні ненависть, заздрощі, злопам'ятство, агресивність, фальш, лицемірство, підступність; вони природні, відкриті, толерантні, співчутливі (емпатійні), доброзичливі й добродійні. К. Роджерс назвав таких персон “ідеально функціонуючими індивідами”, тому що саме вони невимусно, природно зорієнтовані на гуманістичні духовні цінності, органічно ідентифікуються з ними, зачаровано захоплюються істиною, добром, красою. Особливо цікавими є для них екзистенційні філософські та етичні питання. Це дозволяє їм відрізнити незначне, неважливе, тривіальне від значущого, важливого, правдивого. Їм чуже нейтрально-байдуже ставлення до світу, прагнення відгородитися від його нагальних проблем, замкнутись у своєму особистому добробуті (“моя хата скраю”); навпаки, вони схильні до активного, дієвого повновідповідального занурення у вир суспільного життя, політичної боротьби. А. Маслоу назвав комплекс цих властивостей “індивідуальною автономією” і підкреслював, що тільки на її підґрунті може розвинутиися найвищий, найдосконаліший – релігійно-трансцендентний, космічний світогляд особистості, за наявності якого вона почувається невід’ємною, безсмертною частинкою одвічного й вічного, абсолютно досконалого Божого Всесвіту. А такий світогляд – надцінний для психічного здоров’я, звеселення серця, блаженства душі, тобто найщасливішого, найуспішнішого життя людини на Землі [5]. Вочевидь, що самоактуалізована, ідеально функціонуюча, індивідуально автономна особистість – це людина як суб’єкт та індивідуальність повноцінних учинків, як їх трактують В.А. Роменець, його учні та наступники [див. 9; 10].

ВИСНОВКИ

1. Базисна функціональна структура діяльності – поєднання суб’єкта з об’єктом, діалектично-психологічно-онтологічна сутність якого

полягає в тому, що розпредмечування об’єкта є упредметнюванням суб’єкта. Відтак найістотніша змістова специфіка будь-якої діяльності випливає з мотивів суб’єкта, які конкретизуються у її цілях. Отож саме у цій специфічності полягає критерій поділу діяльності на види. У результаті на засадах онтогенетичного критерію обґрунтовується термінальна, але не ієрархічна *послідовність видів діяльності*, оскільки кожен з них у діалектично знятому вигляді міститься в усіх інших як їх умова та необхідна складова, що найбільш виразно й переконливо репрезентує людське спілкування.

2. Попри те, що *спілкування* – надважлива умова й складова буття людини, засіб досягнення порозуміння задля взаємодії в усіх видах і проявах людської діяльності, існує і власне *комунікативна діяльність* як різновид, тобто спілкування “у чистому вигляді”, в якому основним мотивом є воно само по собі. Психологічні та тілесні контакти з об’єктом такого спілкування – самодостатній мотив і мета для його суб’єкта. Наявність таким чином умотивованого спілкування – достатньо вагома підстава для виділення його в окремий вид діяльності.

3. *Гра як вид людського діяння* являє собою створення проблемних ситуацій і обов’язкових правил поведінки в них з метою виявлення, випробування та демонстрації психічних і фізичних спроможностей, можливостей гравців, що тішить і вабить їх. У процесі гри розвиваються ті властивості суб’єкта, яких вона вимагає і в яких вони виявляються. Гра розвиває естетичну чутливість, інтерес до світу та любов до життя. Автентична саморегуляція, якої вимагає “чесна гра”, крім того, є чинником розвитку моральності й духовності особистості.

4. Провідний мотив-ціль *пізнавальної діяльності* – вироблення, здобування, привласнення нових знань, пізнавальних умінь, норм і навичок, цінностей і смислів. Відтак у її процесі суб’єкт змінює не об’єкт, а себе – набуває інформації знань, вартостей, розвиває пізнавальну сферу своєї психіки, що потім так чи інакше реалізується, об’єктивується у інших видах його діяння. Наука й навчання – різновиди пізнавальної діяльності. Наука виробляє нові знання, процес навчання – це передусім освоєння наявних знань, що є продукуванням нових генерацій суб’єктів усіх видів людського діяння, процес виховання – привласнення соціальних норм, що є продукуванням зрілих особистостей, освітній процес – прийняття цінностей, що є постановням само-

бутніх індивідуальностей, і процес самозреалізування – самоактуалізація найкращого психодуховного потенціалу, що є самотворенням людини як універсуму.

5. *Ціннісні орієнтації* – інтегративна базисна структура та визначальна змістова матриця *системи ставлень особистості* – істотною складовою її *свідомості*. Відтак ціннісна орієнтація як суб'єктивне ставлення не тотожна об'єктивній значущості. Духовні цінності продукують й утверджують релігія, мораль, мистецтво і відповідні їм наукові дисципліни – теологія, етика, естетика, юриспруденція, які слушно назвати *аксіологічно-гносеологічним* напрямом науки. На репродуктивному боці ціннісно-орієнтаційної діяльності функціонує виховання – одночасне споживання (засвоєння) наявних духовних цінностей і продукування нових генерацій суб'єктів учинків (з концепцією В.А. Роменця).

6. Адаптування людини до світу відбувається через трудову діяльність, котра здійснюється шляхом перетворення матеріальних та ідеальних об'єктів – природних, суспільних, духовно-культурних – відповідно з її актуалізованими потребами. Результат цієї діяльності – вироблення відповідних продуктів. У такому розумінні і наукові дослідження, і вироблення духовних цінностей, і навчання, і виховання, і забезпечення нормальних умов для всіх видів діяльності, для існування суспільства, що здійснюють військовики, правоохоронці, лікарі тощо, є *працею*, трудовою діяльністю. Вчинковому принципу у психології відповідає праця суб'єкта життєздійснення, який іде шляхом самоактуалізації. Самоактуалізована, “ідеально функціонуюча”, “індивідуально автономна” (А. Маслоу, К. Роджерс) особистість – це передусім людина як суб'єкт повноцінних вчинків (В.А. Роменець, В.А. Татенко, Т.М. Титаренко та ін.).

1. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. – М.: Искусство, 1965. – 400 с.

2. Выготский Л.С. Собрание сочинений: в 6 т. – М.: Просвещение, 1981-1984. – Т. 4. – 416 с.

3. Гейзінга Й. Homo Ludens. – К.: Основи, 1994. – 416 с.

4. Киричук О.В., Роменець В.А., Татенко В.О. та ін. Основи психології: Підручник / За заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – 2-ге вид., стереотип. – К.: Либідь, 1996. – 632 с.

5. Маслоу А. Психология бытия: пер. с англ. – М.: “Рефл-бук”, К.: “Ваклер”, 1997. – 304 с.

6. Москалець В.П. Духовні горизонти особистості: потенціал вершинної аналітики // Психологія і суспільство. – 2011. – №1. – С. 73–85.

7. Москалець В.П. Основний психологічний зміст та розвивальний потенціал ігрової діяльності // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – №10. – С. 1–8.

8. Москалець В.П. Три сили для людини від “Великого Інквізитора” з позицій “канонічної психології” за В.А.Роменцем // Психологія і суспільство. – 2012. – №2. – С. 3–14.

9. Психологія і суспільство: Спецвипуск, присвячений 85-ій річниці з Дня народження Володимира Андрійовича Роменця. – 2011. – №2. – 190 с.

10. Роменець В.А. Історія психології ХХ століття: [навч. посібник] / В.А. Роменець, І.П. Маноха. – К.: Либідь, 1998. – 992 с.

11. Сігов К.Б. Людина поза грою і людина, що грає. Вступ до філософії гри. // Філософська і соціологічна думка, 1990. – №10. – С. 44–60.

12. Фурман А.В. Теорія навчальних проблемних ситуацій: психолого-дидактичний аспект: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман. – Тернопіль: Астон, 2007. – 164 с.

13. Фурман А.В. Теорія освітньої діяльності як мета-система / Анатолій В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2011. – №3. – С. 105–144; 2002. – №3-4. – С. 20–58.

14. Сауа R. Les jeux et les homes. – Paris: Gallimare, 1958. – 346 p.

АНОТАЦІЯ

Москалець Віктор Петрович.

Види діяльності з позицій суб'єктного підходу в психології.

Критерієм поділу діяльності на види обрано зміст мотивів-цілей суб'єкта. Згідно з цим критерієм виокремлено такі види діяльності: комунікативна або спілкування, ігрова, пізнавальна, аксіологічна або ціннісно-орієнтаційна, трудова або праця. Мотивом-ціллю спілкування як окремого виду діяльності є воно саме по собі, тобто психологічні та тілесні контакти суб'єкта з об'єктом. Ігрова діяльність – це психологічно створення проблемних ситуацій й обов'язкових правил поводження в них з метою виявлення, випробування та демонстрації психічних і фізичних спроможностей гравців, що тішить і вабить їх. Провідними мотивами-цілями пізнавальної діяльності є вироблення, здобування, привласнення нових знань, пізнавальних умінь, соціальних норм, навичок, цінностей. Наука як її різновид продукує нові знання, навчання – нові генерації суб'єктів діяльності, виховання – зрілих особистостей, освіта – самотутніх індивідуальностей, самозреалізування – універсумів суспільного повсякдення. Аксіологічна діяльність – це творення й утвердження духовних цінностей, що здійснюють філософія, релігія, теологія, мораль, етика, мистецтво, естетика, юриспруденція, ідеологія з допомогою ритмічно залежних навчання, виховання, освіти і самоосвіти як каналів чи форм інтеріоризації ними духовних цінностей.

Адаптування людини до світу відбувається посередництвом трудової діяльності, що здійснюється шляхом перетворення нею матеріальних та ідеальних об'єктів відповідно до власних потреб суб'єкта, де результатом є вироблення відповідних продуктів. Вчинковому напряму в психології відповідає трудова діяльність особистості, котра самоактуалізується.

Ключові слова: людина як суб'єкт, суб'єктний підхід, діяльність, вчинок, мотив, ціль, види діяльності: комунікативна або спілкування, ігрова, пізнавальна, аксіологічна або ціннісно-орієнтаційна, трудова або праця.

АННОТАЦІЯ

Москалець Віктор Петрович.

Види діяльності с позицій суб'єктного підходу в психології.

В качестве критерия деления деятельности на виды взято содержание мотивов-целей субъекта. Согласно с этим критерием выделены такие виды деятельности: коммуникативная или общение, игровая, познавательная, аксиологическая или ценностно-ориентационная, трудовая. Мотивом-целью общения как отдельного вида деятельности является оно само по себе, т. е. психологические и телесные контакты субъекта с объектом. Игровая деятельность – это психологически создание проблемных ситуаций и обязательных правил поведения в них с целью выявления, испытания и демонстрации психических и физических возможностей игроков, что радует и привлекает их. Ведущими мотивами-целями познавательной деятельности являются производство, получение, усвоение новых знаний, познавательных умений, социальных норм, навыков, ценностей. Наука как ее разновидность продуцирует новые знания, обучение – новые поколения субъектов деятельности, воспитание – зрелых личностей, образование – самобытных индивидуальностей, самореализация – универсумов общественной каждодневности. Аксиологическая деятельность – это созидание и утверждение духовных ценностей, что осуществляют философия, религия, теология, мораль, этика, искусство, эстетика, юриспруденция, идеология с помощью ритмично зависимых обучения, воспитания, образования и самообразования как каналов или форм интерио-

ризации ими духовных ценностей. Адаптирование человека к миру осуществляется посредством трудовой деятельности, которая реализуется путём преобразования им материальных и идеальных объектов в соответствии с его потребностями, где результатом является производство соответствующих продуктов. Поступковому направлению в психологии соответствует трудовая деятельность самоактуализирующейся личности.

Ключевые слова: человек как субъект, субъектный подход, деятельность, поступок, мотив, цель, виды деятельности: коммуникативная или общение, игровая, познавательная, аксиологическая или ценностно-ориентационная, трудовая.

ANNOTATION

Moskalets Viktor.

Types of Activity from the Position of Subjective Approach in Psychology.

The content of motives-aims of a subject has been chosen as a criterion of division the activity into types. The following types of activity have been distinguished: communicative, game, cognitive, axiological, labor or work. Motive-aim of communication as a separate type of activity is communication itself, that is, psychological and bodily contacts of subject with object. Game activity is a psychological creation of problematic situations and compulsory rules of behavior in them with the aim of detection, testing and demonstration of psychic and physical abilities of players, which please and attract them. The key motives-aims of cognitive activity are working-out, acquisition, and appropriation of new knowledge, cognitive skills, social norms, habits and values. Adaptation of a human to the world goes on through the labor activity, fulfilled by converting material and ideal objects according to subject's own needs, where the creation of products is a result. Actional direction in psychology corresponds to the labor activity of a person who is self-actualized.

Key words: human as a subject, subjective approach, activity, act, motive, aim, types of activity: communicative, game, cognitive, axiological, labor or work.

Надійшла до редакції 19.03.2012.